

PODRŠKA I POMOĆ OBITELJIMA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU: ISKUSTVA S TERAPIJSKIM PSIMA

MIA LAKATOŠ, LUCIJA VEJNELKA

Studijski centar socijalnog rada, kontakt: mia.lakatos1@gmail.com

Primljeno: 28.10.2016.

Prihvaćeno: 8.2.2017.

Izvorni znanstveni rad

UDK: 364-056.26 : 636.7

Sažetak: Terapijski psi su psi školovani za pomagačke i terapijske namjene, koji potiču razvojne procese djece i mladih osoba s teškoćama u razvoju, pomažu im u svakodnevnim aktivnostima, a koriste se u okviru terapije uz pomoć životinja. U rujnu 2016. godine provedeno je kvalitativno istraživanje s roditeljima djece s teškoćama u razvoju koja koriste podršku i pomoć terapijskog psa, a koje je bilo usmjereno na analizu vrsta podrške i pomoći koje obitelji ove djece dobivaju od terapijskog psa, kao i izazova s kojima se suočavaju. Podaci su prikupljeni putem polustrukturiranog intervjua osmišljenog za potrebe ovog istraživanja, a za analizu prikupljenih podataka korištena je tematska analiza. Rezultati pokazuju da terapijski psi sudionicima istraživanja pružaju instrumentalnu i emocionalnu socijalnu podršku, kao i druge oblike pomoći, a najveći izazov im predstavlja skrb o psu te neinformiranost javnosti i samih korisnika.

Ključne riječi: terapijski pas, obitelj, socijalna podrška, terapija potpomognuta životinjama, izazov

UVOD

Simbiotska priroda odnosa ljudi i životinja vidljiva je i postojana kroz povijest, ali istraživanja pokazuju da se ne radi o jednostavnom odnosu uzajamne koristi, već da ti odnosi mogu uključivati i emocionalnu i socijalnu komponentu, te je po nekim autorima najrašireniji oblik emocionalne povezanosti između pripadnika različitih vrsta upravo ona između psa i čovjeka (Krizmanić, 2016). Fosilni dokazi stari više od pola milijuna godina ukazuju na već tada postojeći suživot i suradnju ljudi i pasa (Messent i Serpell, 1981, prema O'Haire, 2010.); ljudi su pripitomljavali životinje već i prije postojanja agrikulturnih zajednica (Savishinsky, 1983, prema O'Haire, 2010.). Iako je prethodno pripitomljavanje životinje nužno za njeno "korištenje" u bilo koju svrhu, u novije vrijeme pripitomljavanje postaje samo sebi svrhom, pa je tako jedna od najčešćih uloga životinja u životu čovjeka 21. stoljeća - uloga kućnog ljubimca. Suživot životinja i ljudi danas je uobičajena pojava; prema nekim podacima čak 70% kućanstava s jednim ili više maloljetne djece u SAD-u posjeduje kućnog ljubimca (Melson, 2003.). Istraživanje Adamsona i sur. (2007.) o dobrobiti djece u zemlja-

ma koje su prema pokazateljima životnog standarda iznad prosjeka zemalja OECD-a, pokazalo je kako djeca smatraju da su najrelevantniji faktori za njihovu dobrobit odnos s roditeljima i vršnjacima, ali i posjedovanje kućnog ljubimca.

Za pretpostaviti je da je uloga životinja u životima djece s teškoćama u razvoju još značajnija, iz dva razloga. Prvi se odnosi na nalaze istraživanja koji potvrđuju pozitivan utjecaj životinja na zdravlje i izvan terapijskog konteksta (Headey, 1999; Norris i sur., 1999; O'Haire, 2010.), što implicira da je kod pojedinaca s narušenim zdravljem ovaj učinak možda još i značajniji. Drugi razlog je direktna asistencija koju dobivaju od životinja školovanih za rad s osobama s teškoćama u razvoju, odnosno od terapije uz pomoć životinja.

Terapija uz pomoć životinja krovni je termin za skup različitih aktivnosti i pristupa, koji se definira kao metoda rehabilitacijskog tretmana čija posebnost se sastoji u tome da životinja uključena u terapijski proces postaje važan posrednik koji dovodi do pozitivnih promjena u ponašanju i zdravlju korisnika (Dimitrijević, 2009.) Terapije uz pomoć životinja uspješne su u poboljšanju mentalnog zdravlja i kvalitete života osoba s razvojnim,

neurološkim, socijalnim ili psihološkim teškoćama (Hart, 2006, prema O’Haire, 2010.). Utvrđeno je također kako sama prisutnost životinje u životu djeteta s teškoćama u razvoju doprinosi regulaciji stresa, potiče razvoj motorike i odgovorno ponašanje u djeteta, doprinosi prevladavanju teških životnih situacija te povećava osjećaj ugone, uz naglasak na doprinos procesu razvoja funkcionalnih vještina i općeg razvoja (Bystrom i Persson, 2015.). Terapija potpomognuta životinjama također može dovesti i do smanjenja anksioznosti prije i tijekom terapijskog termina, poboljšava dolaznost i komunikaciju između korisnika i terapeuta te potiče dobrovoljnost sudjelovanja i ostanak korisnika u terapijskom procesu, kao i bihevioralne pomake izvan terapijskog konteksta (Barker i Dawson, 1998; Katcher i Wilkins, 1998; Fine, 2006; prema O’Haire, 2010, Kruger i sur., 2004.). Poseban razlog za uključivanje životinja u rad s djecom predstavlja povezanost koju oni često dijele, te prirodna gravitacija djece k socijalnoj interakciji sa životinjama. Prema Zimmermanu i Russell-Martin (2008; prema VanFleet i Faa-Thompson 2010.), primjena terapije potpomognute životinjama kod male djece korisna je jer djeca i životinje imaju mnogo toga zajedničkoga: i djeca i kućni ljubimci ovise o odraslim osobama; i jedni i drugi percipiraju samo sadašnji trenutak i daju iskren odgovor; njihov je primarni oblik komunikacije neverbalan i konkretan te oboje znaju kako se igrati prirodno i slobodno. Nadalje, budući da psi reaguju na dodir, gestu, osmijeh i pogled te prihvaćaju osobu koja za njih pokaže interes, njima nije važno ima li osoba koja se njima bavi neke motoričke teškoće, jezično-govorne ili komunikacijske poteškoće (Kobešćak i sur., 2013.).

Navedeno zasigurno doprinosi dobrobiti djece s teškoćama u razvoju, kao i pospješivanju terapijskih postupaka. No, postavlja se pitanje je li utjecaj terapijskih pasa isključivo pragmatične prirode, ili psi zaista mogu pružiti socijalnu podršku? Socijalna podrška jest pojam uobičajeno rezerviran za međuljudske odnose, a definira se kao aktivnost koju primatelj doživljava kao jačanje osjećaja vlastite vrijednosti te uključuje pružanje instrumentalne i/ili emocionalne pomoći u svladavanju stresa (Pećnik i Raboteg Šarić, 2005.). McNicholas i Collis (2006.) smatraju da psi zaista mogu pružiti socijalnu podršku te navode da kad čovjek opisuje

je odnos sa svojim kućnim ljubimcem, taj se opis često podudara s opisom socijalne interakcije i socijalnih odnosa. Ovi odnosi nisu nužno identični socijalnim odnosima s drugim ljudima, ali su po mnogočemu usporedivi. Promatrajući ljude u interakciji s njihovim kućnim ljubimcima, dobiva se dojam da se radi o socijalnoj interakciji. Ljudi im se obraćaju, kao što bi se obraćali i drugom čovjeku, iako više nalik razgovoru s djetetom nego s odraslom osobom (Mitchell, 2001, prema McNicholas i Collis, 2006.). S druge strane, i životinja reagira na čovjeka, iskazivanjem volje za interakcijom, ili njezinim izbjegavanjem. Oba entiteta iskazuju reakcije na onog drugoga, čime njihova interakcija poprima obilježja usporediva s “klasičnom” socijalnom interakcijom među ljudima. U nastojanju da potvrde ovu hipotezu, spomenuti su autori 2001. proveli istraživanje o odnosu djece i kućnih ljubimaca, koje je pokazalo da u tom odnosu informacijska i afirmativna socijalna podrška izostaju (očekivano, zbog njihove naravi i načina pružanja podrške), te da djeca od kućnih ljubimaca doživljavaju pretežito emocionalnu, ali i instrumentalnu podršku. Emocionalna socijalna podrška prema Cobbu (1976; prema Langford i sur., 1997.) najčešće se iskazuje komunikacijom, što je posebno zanimljivo u kontekstu teme ovog istraživanja, jer je komunikacija životinja ograničena na onu neverbalnu. Iako to isprva djeluje ograničavajuće, neki autori (Zimmerman i Russell-Martin, 2008., VanFleet i Faa-Thompson, 2010.) smatraju da je upravo jedan od razloga zašto se životinje i djeca slažu to što je i jednima i drugima primarni oblik komunikacije neverbalan. Kako se vokabular i vještine verbalne komunikacije razvijaju učenjem kroz vrijeme, za pretpostaviti je da se ovo zapažanje u većoj mjeri odnosi na mlađu djecu, no u kontekstu ovog rada treba uzeti u obzir da djeca s teškoćama u razvoju često znaju biti neverbalna, odnosno imati teškoće u govorno-jezičnoj komunikaciji.

Polazeći od navedenih spoznaja, ne postoji razlog da se odbaci pretpostavka da terapijski psi mogu pružiti socijalnu podršku; pridodamo li tome nalaze istraživača (Patterson, 1991; prema Leutar i Štambuk, 2007.) da se invaliditet pojedinca odražava na sve članove obitelji, može se reći da teorijski značaj ovog istraživanja leži u nedovoljnoj istraženosti utjecaja terapijskog psa na obitelj u cjelini,

dok se praktični značaj ogleda u stvaranju podloge za bolje razumijevanje potreba obitelji djece s teškoćama u razvoju te kreiranju specifičnih mjera podrške usmjerenih na obitelj kao cjelinu.

CILJ I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Cilj je ovog istraživanja produblјivanje spoznaja o podršci i pomoći dobivenoj od terapijskih pasa iz perspektive roditelja djece s teškoćama u razvoju.

P1: Kakvo je iskustvo roditelja djece s teškoćama u razvoju s podrškom i pomoći koju pruža terapijski pas?

P2: S kojim se izazovima susreću obitelji korisnika terapijskih pasa?

METODE RADA

Način provedbe istraživanja

Kao metoda prikupljanja podataka korišten je polustrukturirani intervju. Pitanja su bila usmjerena na temu doživljaja socijalne podrške obitelji od strane terapijskog psa, a sadržajno uže cjeline usmjerene su na dobivanje informacija o utjecaju terapijskog psa na svakodnevni obiteljski i individualni život članova obitelji, ulogu terapijskog psa u obitelji, pozitivne promjene te teškoće i izazove koje su članovi obitelji doživjeli otkad su počeli koristiti uslugu terapijskog psa, kao i njihovu percepciju socijalne podrške koju im pruža pas. Metoda polustrukturiranog intervjua odabrana je stoga što intervju svojom strukturom ostavlja prostor za opisne odgovore ispitanika te pruža uvid u njihov subjektivni doživljaj fenomena (Milas, 2005.), što je važno s obzirom na kvalitativni pristup korišten u ovom istraživanju. Budući da je razgovor lakše usmjeravati kada se on odvija samo s jednim ispitanikom, pri čemu su i opasnosti od zasićenja manje, a mogućnosti praćenja neverbalne komunikacije veće, intervju se nametnuo kao bolje rješenje u odnosu na fokus grupu. Istraživanje je provedeno u rujnu 2016., u Centru za rehabilitaciju Silver u Zagrebu (<http://czrs.hr/>). Intervjui su dogovoreni telefonskim putem te zatim provedeni u izdvojenoj prostoriji koja je osiguravala privatnost. Snimani su diktafonom te naknadno transkribirani. Prosječno trajanje intervjua iznosilo je 30 minuta.

Prilikom provedbe istraživanja poštovana su etička načela zaštite privatnosti i povjerljivosti, načelo informiranog pristanka na sudjelovanje i smanjenje te su sudionici istraživanja imali mogućnost odbiti odgovoriti na pitanje. Također im je ponuđena mogućnost uvida u rezultate po završetku istraživanja, a zanimljivo je spomenuti da su svi sudionici istraživanja ostavili svoj kontakt u tu svrhu.

Sudionici istraživanja

Kao strategija uzorkovanja korišten je neprobabilistički prigodni uzorak pa su tako sudionici istraživanja telefonski kontaktirani i regrutirani na temelju popisa korisnika terapijskih pasa u Centru za rehabilitaciju Silver. Sudionici istraživanja bili su roditelji djece s teškoćama u razvoju koja koriste uslugu terapijskog psa, njih ukupno sedam (iz šest različitih obitelji), od čega je jedan sudionik bio muškog, a preostalih šest bilo je ženskog spola. Prevladavanje ženskog spola sudionika može se objasniti činjenicom da majke češće imaju status roditelja njegovatelja, te je također ime majke najčešće navedeno na listi kontakata roditelja. Raspon dobi ispitanika varirao je od 32 do 52 godine (prosječno 36,7 godina), a prosječna dob djece korisnika terapijskog psa bila je 13,5 godina, pri čemu je najmlađi imao 8, a najstariji 18 godina (iako po dobi više nije dijete, uvršten je u uzorak jer koristi uslugu terapijskog psa već 7 godina). Što se tiče bračnog statusa, svi su sudionici bili u braku, osim jednoga koji je živio u izvanbračnoj zajednici. Prosječna duljina korištenja usluge terapijskog psa je 3,5 godine, a osnove na temelju kojih su ostvarili pravo na terapijskog psa uključuju višestruka razvojna oštećenja kao što su cerebralna paraliza, oštećenja vida i motorički poremećaji, granično intelektualno funkcioniranje, asocijalno ponašanje te problemi s agresivnošću. U pet obitelji osim korisnika bilo je bar još jedno dijete. Svi sudionici istraživanja imaju prebivalište u Zagrebu, izuzev jedne s prebivalištem u Rijeci.

Metode obrade podataka

Obrada podataka metodom tematske analize uključivala je teorijski (deduktivan) pristup, s obzirom da je proveden polustrukturirani intervju s temama temeljenima na već postojećim istraživanjima u području koja su navedena u uvodnom

poglavlju. Tematska analiza sadržavala je 6 koraka: upoznavanje s podacima, generiranje inicijalnih kodova, pretraživanje tema, provjera tema, definiranje i konačno imenovanje tema i produkcija izvještaja (Braun i Clarke, 2006.). Upravo pomoću tematske analize podatke možemo organizirati i detaljno opisati te interpretirati aspekte različitih istraživanih tema (Boyatzis, 1998; prema Braun i Clarke, 2006.). Tematska analiza odabrana je kao metoda obrade prikupljenih podataka obzirom na sadržajne odgovore ispitanika i opseg prikupljenih podataka te na postojanje određenih prethodnih nalaza i saznanja o podršci terapijskih pasa što je omogućilo prethodno definiranje tema.

REZULTATI I RASPRAVA

Vrste podrške i pomoći od terapijskog psa iz perspektive obitelji

Model emocionalne i intrumentalne socijalne podrške te istraživanja u području terapije uz pomoć pasa i socijalne podrške poslužili su kao okvir za analizu podataka. Tematsko područje koje definira oblike pomoći i podrške iz perspektive roditelja djece s teškoćama u razvoju obuhvaća tri teme: **emocionalnu socijalnu podršku, intrumentalnu socijalnu podršku te ostale oblike pomoći**, pri čemu je je emocionalna socijalna podrška bila značajno zastupljenija u iskazima ispitanika. To je u skladu s nalazima Gottliebe da većina samoiskaza o socijalnoj podršci obuhvaća elemente emocionalne socijalne podrške (1978; prema Langford i sur., 1997.), što implicira da je ova vrsta podrške ili najuočljivija kad se prima, ili možda čak značajnija u smislu ispunjavanja funkcija socijalne podrške.

a) *Emocionalna socijalna podrška*

Spoznaje o emocionalnoj socijalnoj podršci od strane terapijskih pasa posebno su važne uzme li se u obzir da je za roditelje djece s razvojnim oštećenjem veće psihičko opterećenje ono koje se vezuje uz samu teškoću djeteta, nego konkretni poslovi koje treba svaki dan obavljati (Denona, 1999, prema Leutar i Štambuk 2007.).

Umirujući učinak

(15) "Mislim da ga je smirio pas jer je često nervozan (dijete)."

Tablica 1. *Emocionalna socijalna podrška*

Tema	Kategorija
Emocionalna socijalna podrška	Umirujući učinak Poticanje ugodnih osjećaja Pozitivan utjecaj na obiteljske odnose Pružanje utjehe Empatična reakcija Druženje Osjećaj sigurnosti

(17) "Ona smiruje cijelu obitelj kada je to potrebno."

Iz perspektive roditelja djece s teškoćama u razvoju kao aspekt emocionalne podrške pas ima **umirujući učinak**. Izjave iz ove kategorije odnose su se na samo dijete, odnosno korisnika ali i na druge članove obitelji. Iako je nerijetko, ovisno o individualnim potrebama djeteta korisnika, umirujući učinak jedan od radnih zadataka terapijskog psa, istraživanje Friedmanna i Thomasa (1995.) potvrđuje da do njega dolazi i sa psima kućnim ljubimcima, odnosno da prisutnost psa ima psihološke i fiziološke smirujuće učinke na čovjeka. Chandler (2005.) također navodi da držanje terapijske životinje u rukama ili maženje može kod korisnika dovesti do osjećaja smirenja. Umirujući učinak nije ograničen samo na dijete korisnika pa tako Patterson (1991; prema Leutar i Štambuk, 2007.) navodi da negativne posljedice invaliditeta osjećaju svi članovi obitelji, posebice roditelji, za koje Leutar i Štambuk (2007.) navode da se često mogu osjećati emocionalno istrošeno i zabrinuto za svoje dijete s teškoćom u razvoju, te su zbog toga i nesretni, nervozni, ljuti i napeti. S obzirom da pas smirivanjem pruža emocionalnu socijalnu podršku cijeloj obitelji, a emocionalna socijalna podrška djeluje kao činitelj zaštite od stresa (APA, 2015.), ovi rezultati ukazuju ne samo na to da terapijski pas pruža emocionalnu podršku cijeloj obitelji, već može i direktno olakšati nošenje s razvojnim teškoćama djeteta i emocionalnim stanjima koje ono izaziva kod članova obitelji.

Poticanje ugodnih osjećaja

(15) "Samim tim što unosi dodatno veselje u obitelj, tako je i meni kao majci olakšao"

(12) "ona isto pruža ljubav natrag (pas)."

(12) "Djeca su ponosna što ga imaju (psa)."

Nadalje, roditelji djece s teškoćama u razvoju navode kako pas djeci i ostalim članovima obitelji **potiče ugodne osjećaje**, poput veselja, sreće, ljubavi, ponosa, osjećaja dobrodošlice i rasterećenja. Ove nalaze potvrđuju i istraživanja O'Haire (2010.) te Bystroma i Persson (2015.), koji su zaključili da interakcija sa životinjama dovodi do povećanja osjećaja ugone. Istraživanja s terapijskim životinjama pokazuju slične rezultate, pa tako Chandler (2005.) ističe da držanje terapijske životinje u rukama ili maženje može kod klijenta dovesti do osjećaja ugone, a korisnik može interakciju s terapijskom životinjom doživjeti kao radost i zabavu.

Pozitivan utjecaj na obiteljske odnose

(11) *"Brat i (dijete) su više zajedno."*

(13) *"S tim psom smo više privrženi jedni drugima, i skaćemo kad nešto treba i to."*

(11) *"Ako vićemo u kući ili smo glasni, ona počne lajati kao da nas pokušava zaustaviti."*

Još jedan od ćestih iskaza odnosio se na **pozitivan utjecaj na obiteljske odnose**. Sudionici istraživanja su navodili da se obitelj u cjelini ili neki njeni ćlanovi više druće otkad imaju terapijskog psa, opisivali su pojaćan osjećaj privrženosti i zajedništva te izjavljivali kako terapijski pas ublaćava konflikte unutar obitelji. Znaćaj ovog rezultata leći u obiteljskoj koheziji, koja po svojoj definiciji ukljućuje emocionalnu povezanost i osjećaj bliskosti meću ćlanovima obitelji (Olson i sur., 1984; prema Milić Babić, 2012.). Prema Milić Babić (2012.) roditelji koji percipiraju niću razinu obiteljske kohezije doćivljavaju viši roditeljski stres, što implicira veliku vaćnost kohezije i stresa za razvojne ishode djeteta, posebice uzme li se u obzir da vića razina roditeljskog stresa negativno utjeće na rane intervencije usmjerene na djecu s teškoćama u razvoju (Brinker i sur., 1994.). Iskazi unutar ove kategorije odnosili su se na povećanje provedenog vremena s ćlanovima obitelji i sudjelovanje u zajednićkim aktivnostima, što je osobito vaćno u kontekstu spoznaje da se obiteljska kohezivnost njeguje provođenjem zajednićkih aktivnosti roditelja i djece (Berc, 2009.; prema Milić Babić, 2012.). Dakle, zajednićke šetnje i drućenje sa psom, ćak i briga o njemu, zblićavaju obitelj i u njoj uspostavljaju temelje za daljnji rast kohezije i bliskosti meću njenim ćlanovima.

Prućanje utjehe

(11) *"Kada je potrebno onda je kao neka utjeha, recimo."*

(13) *"I onda ona samo glavu gura, da bude sve OK... onda se mi svi počnemo smijati i sve poćinje funkcionirati."*

Vlasnici kućnih ljubimaca navode kako životinja prepoznaje kada su tućni, uznemireni, u strahu i slićno, što implicira da oni vjeruju da životinja moće prućiti **utjehu ćlanovima obitelji**, a isto su navodili i sudionici istraživanja ovog istraživanja. Ovi rezultati u skladu su s nalazima istraživanja Bystroma i Perssona (2015.), McNicholasa i Collisa (2006.) te Friedmanna i Thomasa (1995.), pri ćemu su nabrojani autori stavili naglasan na taktilnu utjehu, koju je moguće iććitati i iz izjava ispitanika u ovom istraživanju. No izjave sudionika ovog istraživanja ukazuju na to da i samo prisustvo psa na neki naćin pruća utjehu ćlanovima obitelji.

Empatićna reakcija

(14) *"Osjeti kada sam ja živćan, umoran, njućka, doće u krilo."*

(12) *"Kada osjeti tugu je i on tućan (pas)."*

Sljedeća kategorija odnosi se na **empatićnu reakciju**, odnosno sposobnost terapijskog psa da prepozna kad je netko od ćlanova obitelji tućan, ljut ili uznemiren te sposobnost suosjećanja. Empatija je kognitivno-emocionalna sposobnost ućivljavanja u poloćaj druge osobe i sagledavanje svijeta njezinim oćima (Bratanić, 2012.), te iako se termin uglavnom koristi u kontekstu međuljudskih odnosa, brojna istraživanja potvrdila su da su životinje sposobne za empatiju (Church, 1959; Allport, 1924; Estes i Skinner, 1941; Mirsky i sur., 1964; sve prema Stephen i sur., 2002.). Također nije neuobićajeno da vlasnik kućnog ljubimca kaće da vjeruje da njegov ljubimac razumije njegovo raspoloćenje te stanje tuge ili stresa (McNicholas i Collis, 2006.), što odgovara definiciji empatije, koja je sastavni dio emocionalne socijalne podrće.

Drućenje i osjećaj sigurnosti

(14) *"Recimo, meni je super što imam nekoga s kim sam ujutro u kući dok ćekam da sin doće i lijep je osjećaj ne biti sam u kući."*

(14) "Zna se dogoditi da (dijete) moramo ostaviti samog možda pola sata ili 45 minuta... i ja sam puno mirnija kada moram negdje otići i ostaviti dijete sa (psom) jer ga on čuva."

Posljednje dvije kategorije koje su se javile unutar teme emocionalne socijalne podrške su **druženje i osjećaj sigurnosti**. Kako se kod rezultata prethodnih istraživanja ove dvije domene prikazuju zajedno, tako će biti prikazane i u ovom radu. Friedmann i Thomas (1995.) su ustanovili kako kućni ljubimci smanjuju usamljenost i pružaju osjećaj sigurnosti. Osjećaj sigurnosti ističe i Krizmanić (2016.), govoreći o povećanom osjećaju sigurnosti osoba koje žive same, jer pas ispunjava i određenu zaštitničku funkciju. Sličnu argumentaciju kao kod samaca po kriteriju ranjivosti možemo primijeniti i u kontekstu roditelja djece s teškoćama u razvoju, ne samo jer strah roditelja ili nevoljkost da dijete ostavi samo mogu biti povezani s razvojnom teškoćom, već i zbog same činjenice da se radi o djeci, koja zbog svoje dobi zahtijevaju pažnju i nadzor roditelja. Postoje psi pomagači koji su u radu s ljudima primarno usmjereni upravo na društvenu funkciju, na što upućuje već sam termin *companion animals*. Kod nas nisu izdvojeni u zasebnu skupinu pasa pomagača, već je to obično jedna od radnih uloga terapijskog psa. Krizmanić (2016.) također navodi kako kućni ljubimci svojim vlasnicima čine društvo, a u kontekstu djece s teškoćama u razvoju, možemo pretpostaviti da ovaj aspekt podrške može biti još značajniji, jer osobe s invaliditetom najčešće nemaju toliko široku socijalnu mrežu izvan obitelji kao osobe bez invaliditeta, stoga terapijski pas ostvarujući tu funkciju može nadoknaditi izostanak socijalne podrške iz drugih izvora (Milić Babić, 2009.).

Tablica 2. Instrumentalna socijalna podrška

Tema	Kategorija
Instrumentalna socijalna podrška	Konkretna pomoć Poticaj na rekreaciju

Konkretna pomoć

(12) "Donosi cipele, skida čarape, zatvara vrata (pas)."

Kao treća kategorija javila se **konkretna pomoć**, odnosno pomoć djetetu korisniku u obav-

ljanju svakodnevnih zadataka. Pomoć i podrška razlikuju se, jer je podrška širi pojam koji uključuje i neke druge oblike ponašanja prema drugoj osobi, primjerice osnaživanje, pažnju, ljubav ili čak samo druženje sa tom osobom, dok je pomoć materijalizirani oblik podrške koji se ogleda u konkretnim dobrima i uslugama koje pružamo drugoj osobi (materijalna pomoć, prijevoz, njega i slično). Možemo reći da svaka pomoć uključuje podršku drugoj osobi, ali da svaki oblik podrške nije nužno pomoć, a zajedničko im je da i podrška i pomoć zadovoljavaju potrebe druge osobe (Pećnik i Raboteg Šarić, 2005; Vejmelka, 2012.).

Ovakva vrsta pomoći odgovara određenju prve uloge terapijskog psa u radu s djetetom s teškoćama u razvoju - uloge pomagača pri kretanju, dodavanju predmeta, pružanja pomoći u svlačenju i drugim svakodnevnim zadacima, alarmiranju, smirivanju i drugom, ovisno o individualnim potrebama i mogućnostima djeteta (<http://czrs.hr/>).

Poticaj na rekreaciju

(15) "Pa ja se inače premalo krećem. Izvuče me iz kuće."

(14) "Oni se zajedno igraju vani na trampolinu (dijete i pas)."

Druga tema koja se javila unutar prvog istraživačkog pitanja jest instrumentalna socijalna podrška, a obuhvaća dvije kategorije (tablica 2). Prva je **poticaj na rekreaciju**, kojeg su pozitivno označili i istaknuli gotovo svi sudionici istraživanja. Većina izjava u ovoj kategoriji odnosila se na šetnje; neke izjave odnosile su se na igru, a neke su bile općenitije naravi. Iako je šetanje psa obaveza, iskazi ispitanika potvrđuju njene pozitivne efekte na njih. Šetnja s psom istodobno je i tjelovježba za vlasnika (Krizmanić, 2016). Sudionici istraživanja navodili su kako češće šeću otkad imaju psa, što je u skladu s podacima iz istraživanja koja pokazuju da vlasnici pasa šeću i uključuju se u rekreacijske aktivnosti znatno češće nego oni koji ne posjeduju pse, te da postoje korelacije između šetanja s psom i pozitivnih zdravstvenih učinaka (Serpell, 1991.). Osim povećanja učestalosti fizičke aktivnosti dolazi i do produljenja njezina trajanja, jer pas pravi društvo čovjeku u šetnji, te ljudi s psima u prosjeku šeću duže nego ljudi koji šeću sami (Messent, 1983; prema Friedmann i Thomas, 1985.). Osim

za druge članove obitelji, rekreacija ima pozitivan učinak i na samu djecu s teškoćama u razvoju, jer pridonosi poboljšanju općeg stanja njihovog organizma, samopotvrđivanju i uključivanju u društvenu zajednicu (Petrinović, 2014.).

Ostali oblici pomoći

Tablica 3. *Ostali oblici pomoći*

Tema	Kategorija
Ostali oblici pomoći	Poticajni razvojni učinak Doprinos zdravlju Širenje socijalne mreže

Ova tema obuhvatila je oblike pomoći koje terapijski pas pruža obitelji djece s teškoćama u razvoju, a po svojoj naravi ne odgovara odrednicama socijalne podrške. Podijeljena je na tri kategorije.

Poticajni razvojni učinak

(I6) *“Pas potiče komunikaciju definitivno, jer on (dijete) pokušava izraziti ono što osjeća i misli... puno se komunikacijski otvorio.”*

(II) *“Kad ju pusti motivacija uključujemo psa u to da joj ponovno postane zanimljivo.”*

Prva se odnosi na **poticajni razvojni učinak**. S obzirom da su terapijski psi školovani upravo za pružanje pomoći i pospješivanje terapijskih ishoda djece s teškoćama u razvoju, iskazi iz ove kategorije implicitno svjedoče i o učinkovitosti ovakve terapije te o načinima na koje pas pozitivno utječe na razvojne ishode djeteta s teškoćama. Tako su sudionici istraživanja navodili da su kod djeteta korisnika primijetili promjene, kao i da je pas bio direktan poticaj za to. Ovdje svrstana izjava o motivacijskom učinku psa na dijete, koja potvrđuje uspješnost druge od dvije uloge terapijskog psa prema Centru za rehabilitaciju Silver (<http://czrs.hr/>) – ulogu motivatora u svakodnevnom aktivnostima te postojećim terapijskim i rehabilitacijskim procesima u koje je dijete s teškoćama u razvoju uključeno. Također se poklapa s Chandlerovim (2005.) stajalištem, koji smatra da uključivanjem životinje u terapijski proces dolazi do porasta motivacije klijenta za pohađanje terapije i sudjelovanje u njoj zbog želje za provođenjem vremena s terapijskom životinjom, no iako je motivacijski aspekt jedna od primarnih zadaća terapijskog psa, ovo istraživanje nije se dublje bavilo time, već se

usmjerilo na socijalnu podršku. Budući da svaka vrsta teškoća na određeni način otežava komuniciranje s roditeljima, braćom i sestrama (Greenspan i Wieder, 2003, prema Leutar i Štambuk, 2007.), značajni su iskazi sudionika koji upućuju na poboljšanje komunikacijskih sposobnosti djeteta korištenjem terapijskog psa. Ono ima poticajni razvojni učinak na dijete, ali jednako tako poboljšanje komunikacije među članovima obitelji može biti odličan temelj i za razvoj obiteljske kohezije.

Doprinos zdravlju

(I6) *“Mi smo tražili podršku psa jer on ima cerebralnu paralizu. Okidač je bio epileptični napad koji je naš sin dobio sa 14 godina (...) On od kada je pas došao nije imao niti jedan epileptični napad.”*

(II) *“Kod (brata) smo primjetili da, on kada je bilo beba svaku zimu je išao na inhalacije, ima bronhitis, ali otkada je pas u kući, skoro ga više ni nema.”*

Druga kategorija nazvana je **doprinos zdravlju**, a odnosi se na prevenciju zdravstvenih problema te poboljšanje zdravlja otkad koriste uslugu terapijskog psa, pri čemu su se neke izjave odnosile na samo dijete korisnika, ali i na druge članove obitelji. Ovi iskazi u skladu su s nalazima različitih istraživanja koji pokazuju da životinja ili kućni ljubimac može pozitivno utjecati na zdravlje čovjeka (Serpell, 1991; Headey, 1999; Norris i sur., 2009; Dimitrijević, 2009; O’Haire, 2010; Krizmanić, 2016).

Širenje socijalne mreže

(I7) *“Zato što djeca primijete psa pa joj priđu, pa pričaju s njom. Ima više komunikacije.”*

(II) *“I ja kada sam šetala psa upoznala sam puno ljudi isto s psima i nekako je relaksirajuće kada ne pričamo o djeci, o bolnicama, nego o psima.”*

Posljednja kategorija odnosi se na širenje socijalne mreže, što je osobito važno s obzirom da ona ukazuje na povećavanje broja dostupnih izvora socijalne podrške. Sudionici istraživanja često su navodili kako im šetnje s psom omogućuju upoznavanje većeg broja ljudi, pri čemu je većina to procijenila pozitivnim, kako zbog djeteta, tako i zbog njih samih. Ovi nalazi sukladni su podacima

iz drugih istraživanja, koji ukazuju da kućni ljubimac povećava broj socijalnih interakcija djeteta i ljudi izvan obitelji (Bystrom i Persson, 2015.), te da životinje djeluju kao socijalni katalizatori u sustavu socijalne podrške među ljudima, potičući druge da prilaze vlasnicima pasa te služe kao pokretač razgovora (McNicholas i Collisa, 2001, prema McNicholas i Collis, 2006). Važnost ovog aspekta podrške pružene od strane terapijskih pasa ogleda se u značaju same mreže socijalne podrške, odnosno svih onih pojedinaca i grupa koji osiguravaju pružanje pomoći i primanje zaštite (Vejmelka, 2012.). Na ovom primjeru moguće je uočiti kako psi na dva načina utječu na socijalnu podršku: prvi je analizom utvrđena instrumentalna podrška, odnosno poticaj za rekreaciju, a drugi je širenje socijalne mreže, odnosno povećanje broja izvora iz kojih podrška može biti primljena.

Izazovi s kojima se susreću obitelji korisnika terapijskih pasa

Značaj ovog tematskog područja leži ponajviše u njegovoj neistraženosti. Iako se pozornost istraživača i rehabilitatora posljednjih desetljeća usmjerila na terapiju uz pomoć životinja, većina istraživanja bavi se prednostima takvog pristupa i njegove primijenjivosti na različita stanja, no područje izazova i teškoća s kojima se suočavaju korisnici terapijskih pasa za sada je neistraženo. S obzirom na relativno kratko vrijeme provođenja ovakvih terapijskih metoda u Hrvatskoj te njenu nedovoljnu zastupljenost u praksi, dublji uvid u probleme i izazove korisnika terapijskih pasa može poslužiti za buduća istraživanja na ovom području kao i za daljnje razvijanje metode i njenu uspješniju primjenu te učinkovitije pružanje podrške korisnicima terapijskih pasa i njihovim obiteljima. Unutar ovog tematskog područja pojavile su se teme **skrb o psu i neinformiranost**, te njima pripadajuće kategorije.

a) Skrb o psu

Tablica 4. Skrb o psu

Tema	Kategorija
Skrb o psu	Obveza šetanja psa Veterinarska skrb Obveza i odgovornost

Obveza šetanja psa

(15) *“Ali nekada je negativno (šetnja) kao oblik obaveze, znači danas žurim imam milion stvari za obaviti, ali moramo.”*

Prva kategorija unutar teme skrbi o psu odnosi se na **obvezu šetanja psa**. Iako su sudionici istraživanja šetnje navodili i kao pozitivno percipiran poticaj na rekreaciju, što je već opisano pod temom instrumentalne podrške, kad su upitani o teškoćama i izazovima, također su istaknuli šetnje, ali u kontekstu obaveze i dodatnog napora za članove obitelji djece s teškoćama u razvoju te vremena koje moraju izdvojiti za pseće prirodne potrebe.

Veterinarska skrb o psu

(13) *“Ima dosta nekih bolesti i tako, jer su jako osjetljivi ti psi.”*

(11) *“Realno gledati u šta ćemo trebati uložiti npr.veterinarska skrb, i tako.”*

Druga kategorija odnosila se na **veterinarsku skrb o psu**, odnosno pojavu mogućih bolesti i zdravstvenih problema kod psa. Odlasci kod veterinaru su dodatan trošak, ali i dodatno vrijeme koje članovi obitelji djeteta s teškoćama u razvoju moraju uložiti kako bi se brinuli za zdravlje i dobrobit terapijskog psa.

Obveza i odgovornost

(14) *“Odgovornost je, obaveza je. Traži vrijeme i trud.”*

(11) *“Bez obzira što je terapijski pas, ona je pas, a svaki drugi pas ima neke svoje nagone (...) pa se otkačila od lajne ako je osjetila hranu, i tako.”*

(17) *“Postoji određena odgovornost, ali pozitivna odgovornost.”*

Preostale izjave koje su se odnosile na skrb o psu svrstane su u kategoriju **obaveze**, koja je uključivala izjave o općenitom osjećaju obaveze te obvezu treniranja i bavljenja sa psom. Ipak, neki od ispitanika navodili su kako ta obaveza nije nužno negativna.

Ono što je zajedničko svim trima spomenutim kategorijama jest da ti izazovi proizlaze iz činjenice da je i terapijski pas životinja koja traži adekvatnu brigu i skrb, ponekad čak i više u odnosu na prosječnog psa kućnog ljubimca, jer se kao terapijski psi najčešće javljaju labradori i retrieveri,

zbog kompatibilnosti njihova urođenog karaktera s terapijskim ciljevima, a čistokrvni psi skloniji su nasljednim zdravstvenim problemima (Bellumori i sur., 2013.). To naravno nije nešto na što se može utjecati prilikom provedbe i planiranja ovakvih metoda, ali upućuje na važnost svijesti o potencijalnim zdravstvenim problemima psa i pokrivanju troškova veterinarske zaštite prije početka korištenja usluge terapijskog psa, kao i na svijest o obavezama koje proizlaze iz samog posjedovanja psa. Životinje nisu igračke, već živa bića koja osjećaju radost i tugu, bol i patnju, koja misle i rješavaju probleme, pamte i sjećaju se onog što su doživjela – upravo poput nas, stoga ljudi prilikom donošenja odluke o nabavci psa trebaju shvatiti da time preuzimaju odgovornost za život drugog živog bića koje o njima ovisi (Krizmanić, 2016). Ipak, ovakva vrsta obaveze ne mora nužno biti negativna. Dijete, ne samo korisnik već i njegova braća ili sestre, mogu se uz skrb o psu naučiti odgovornosti. Krizmanić (2016.) smatra da pozitivan učinak ove obaveze nije ograničen samo na djecu; briga za kućne ljubimce psihološki je dobra i za same vlasnike.

Također se unutar kategorije veterinarske skrbi postavlja pitanje stavlja li to obitelji slabijeg imovinskog stanja u nepovoljniji položaj, odnosno onemogućuje korištenje usluge terapijskog psa. U daljnjem razvoju terapije uz pomoć životinja bilo bi preporučljivo urediti mogućnost državne subvencije za pomoć pri pokrivanju veterinarskih troškova korisnicima terapijskog psa slabijeg imovinskog stanja, čime bi se omogućila dostupnost terapijskog psa za potencijalne korisnike.

b) Neinformiranost

Tablica 5. *Neinformiranost*

Tema	Kategorija
Neinformiranost	Otežan pristup javnim mjestima Nerazumijevanje oznaka Ometanje radne uloge psa Neinformiranost potencijalnih korisnika

Prethodno informiranje i razumijevanje obaveza koje pas donosi sa sobom nije važno samo za procjenu mogućnosti terapije potencijalnih korisnika

samih pasa i donošenje promišljene odluke o ulasku u takvu vrstu terapijskog procesa, već i zbog dobiti i prava same životinje. Kako rezultati u nastavku pokazuju, zbog neinformiranosti opće populacije svakako bi bilo poželjno poticati aktivnosti senzibilizacije javnosti o području djelovanja terapijskih pasa i suživotu u susjedstvu s obiteljima djece s teškoćama u razvoju i njihovim terapijskim psima. Neinformiranosti potencijalno pridonosi i nedostatak zakonske regulative, odnosno činjenica da je na snazi još uvijek Zakon o kretanju slijepih osoba uz pomoć psa vodiča iz 1998. (NN 131/98), koji ne sadrži odredbe o terapijskim psima.

Otežan pristup javnim mjestima

(15) *“Taj put konkretno sam poludio. Znači njih dvoje su me čekali iza blagajni. Ja sam se vratilo nešto uzeti, izlazim do blagajne, vidim njih nema (...). Istjerali su nas van. Onda smo išli unutra, pa su se ispričavali, ali ružna situacija.”*

Prva se odnosi na **otežan pristup javnim mjestima**, odnosno na uskraćivanje mogućnosti ulaska s psom u razne prostore. Zanimljivo je spomenuti da je ovaj problem istaknut u svakom od provedenih intervjua, kao i činjenica da se takva situacija dogodila više puta. Uskraćivanje ulaska terapijskom psu u javni prostor ne samo da ometa njegovu radnu ulogu, već i stvara stres za osobu koja je s psom. S ciljem senzibilizacije šire javnosti, bilo bi preporučljivo organizirati radionice i tribine te pokušati osigurati medijski prostor za ovu tematiku, kao i promotivne materijale.

Nerazumijevanje oznaka

(12) *“Ima oznake, ali ljudima to ništa ne znači.”*

S ovim problemom usko je povezana i druga kategorija, **nerazumijevanje oznaka**. Terapijski psi nose oznake u javnosti, a sudionici istraživanja potvrdili su da su u navedenim situacijama psi zaista imali oznake, ali im je unatoč tome uskraćen pristup na određena javna mjesta, navodeći kao razlog neprepoznavanje ili ignoriranje oznaka. Iako se po njihovim iskazima situacija najčešće riješi nakon detaljnog objašnjenja, ovo jasno indicira nedovoljnu upućenost javnosti u značenje oznaka terapijskih pasa. Oznake su zapravo vrsta kaputića koji je prilično uočljiv, žute boje s crnim remenjem, prekriva veći dio leđa psa, tako da se ne radi o tome da ljudi ne vide oznake, već evidentno ne razumiju

što one znače, a razlog tome mogao bi ležati i u relativno malom broju korisnika pasa pomagača u Hrvatskoj. Po iskazima se može zaključiti da bi se većina teškoća unutar kategorije neinformiranost mogla riješiti senzibiliziranjem javnosti za značenje i izgled oznaka. To se može postići organiziranjem edukativnih radionica, npr. u obrazovnim ustanovama, ali svakako bi trebalo uključiti i neki način informiranja dostupan cijeloj javnosti, putem medija, plakata i sl.

Ometanje radne uloge psa

(15) *“Zna se desit’ nekada neugodnost kada se izađe u javnost, pa ljudi ometaju psa dok radi, pa im moraš objašnjavat’.”*

Sljedeća kategorija odnosi se na **ometanje radne uloge psa**. Već je spomenuto kako su sudionici istraživanja navodili da im ljudi češće prilaze kad su s psom i procijenili to pozitivnim, no ponekad je to predstavljalo problem jer su ometali psa dok radi. Jedan od razloga zbog kojih je trening terapijskih pasa tako složen i dugotrajan je upravo podučavanje psa da ostane fokusiran dok radi te da bude što manje reaktivan na okolinske podražaje. No, ovo nije isključivo do samokontrole i treninga psa, već bi i ljudi trebali biti senzibilizirani i ne prilaziti psu koji nosi oznake te ih percipirati prvenstveno kao radne pse.

Neinformiranost potencijalnih korisnika

(11) *“Međutim, ljudi u Hrvatskoj nisu dovoljno osviješteni da imaju pravo na to i ne znaju koje su prednosti.”*

(11) *“Ljudi kada predaju zahtjev za terapijskog psa, a nisu imali psa, misle da će napraviti čudo za dijete (...). Trebali bi imati realnija očekivanja.”*

Posljednja kategorija odnosi se na **neinformiranost potencijalnih korisnika** o ostvarenju prava na terapijskog psa i prednostima te metode, te nerealna očekivanja od terapijskog psa. Ovaj zadatak trebale bi preuzeti ustanove socijalne skrbi te organizacije koje se bave terapijom uz pomoć životinja, kako bi korisnici znali pod kojim uvjetima mogu ostvariti to pravo i koje su njegove prednosti i nedostaci, primjerice putem promotivnih materijala dostupnih u ustanovama socijalne skrbi, kod liječnika, u bolnicama i slično. S obzirom da bi ovo moglo biti povezano i s neinformiranošću

stručnih radnika koji bi korisnike trebali uputiti u ovo pravo, preporučljivo je organizirati edukativne radionice i za same pomagače.

Zaključno, uvažavanje perspektive roditelja djece s teškoćama u razvoju donosi vrijedne spoznaje o njihovom iskustvu s podrškom i pomoći terapijskog psa te o izazovima s kojima se susreću. Nalazi istraživanja ukazuju kako roditelji djece s teškoćama u razvoju naglašavaju kako od terapijskog psa doživljavaju emocionalnu podršku i to kroz različite pozitivne učinke u smislu ugodnih emocija, osjećaja sigurnosti i utjehe te pozitivnog utjecaja na obiteljske odnose i druženje, dok kao instrumentalnu socijalnu podršku navode oblike konkretne pomoći i poticaj na rekreaciju. Ostali oblici pomoći obuhvaćaju poticajni razvojni učinak, doprinos zdravlju i širenje socijalne mreže. Kao izazove roditelji djece s poteškoćama u razvoju navode obvezu skrbi o psu te različite oblike neinformiranosti poput otežanog pristupa javnim mjestima, nerazumijevanje oznaka psa, ometanje njihove radne uloge ali i neinformiranost potencijalnih korisnika.

ZAKLJUČAK

Terapija uz pomoć životinja sve je više u fokusu istraživača i institucija koje se bave djecom s teškoćama u razvoju odnosno osobama s invaliditetom. U Hrvatskoj je ta praksa još u povojima; a među prvima ju je počeo provoditi Centar za rehabilitaciju Silver. Terapijski pas primarno je usmjeren na dijete, no s obzirom da živi u kućanstvu korisnika i da skrb o njemu najčešće vode roditelji, njegova prisutnost utječe i na ostale članove obitelji. Rezultati ovog kvalitativnog istraživanja pokazuju da psi pomagači pružaju obiteljima djece s teškoćama u razvoju emocionalnu i instrumentalnu podršku te ostale oblike pomoći: doprinos zdravlju, poticajni razvojni učinak i širenje socijalne mreže. Glavni izazovi s kojima se ove obitelji susreću odnose se na skrb o psu (obveza šetanja psa, veterinarska skrb, obveza) te na neinformiranost (otežan pristup javnim mjestima, nerazumijevanje oznaka, ometanje radne uloge psa i neinformiranost potencijalnih korisnika). Da bi se unaprijedila kvaliteta suživota terapijskog psa i obitelji potrebno je utjecati na senzibilizaciju i informiranje javnosti i stručnjaka ali i na mogućnosti dobivanja potpora

vezanih uz dodatne troškove obitelji s terapijskim psima.

U budućim istraživanjima bilo bi korisno utvrditi što je još potrebno obiteljima koje koriste usluge terapijskog psa, od koga tu pomoć očekuju te kako oni vide mogućnost unaprjeđenja ovog terapijskog pristupa za djecu s teškoćama u razvoju. Zbog činjenice da je Centar za rehabilitaciju Silver smješten u Zagrebu, šest od sedam sudionika imalo je prebivalište u Zagrebu, što predstavlja ograničenje istraživanja, s obzirom da je moguće očekivati regionalne razlike u dostupnosti usluge terapijskog psa, dostupnosti podrške tijekom terapijskog procesa, te u razini informiranosti javnosti o terapijskim psima. Ukupnost dobivenih rezultata ima važan značaj za praksu pomagačkih profesija, jer pokazuje koliko terapijski pas može biti djelotvoran za

obitelj djece s teškoćama u razvoju, te bi stoga bilo preporučljivo implementirati terapiju uz pomoć životinja u obrazovanje odnosno osposobljavanje stručnjaka za rad s osobama s invaliditetom i njihovim obiteljima, kao i pokušati stvoriti širu mrežu institucija koje se bave ovakvom vrstom terapije. Također praktične implikacije istraživanja ukazuju u kojem smjeru je važno razvijati aktivnosti kako bi se senzibilizirala javnost o ulozi i prepoznavanju oznaka terapijskog psa. Stručnjaci u pomagačkim profesijama u svoje područje djelovanja trebali bi uključiti aktivnosti informiranja potencijalnih korisnika o mogućnostima i prednostima korištenja terapijskih pasa za obitelji djece s teškoćama u razvoju ali i odgovornosti i obveze koje su sastavni dio suživota s terapijskim psima.

LITERATURA

- Adamson, P. Bradshaw, J. Hoelscher, P. i Richardson, D. (2007): Child poverty in perspective: an overview of child well-being in rich countries. Research report. Innocenti ReportCard, 7. Unicef Innocenti Research Center.
- Bellumori, T.P, Famula, T.R., Bannasch, D.L., Belanger, J.M. i Oberbauer, A.M. (2013): Prevalence of inherited disorders among mixed-breed and purebred dogs: 27,254 cases (1995–2010). *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 242, 11, 1549-1555.
- Braun, V. i Clarke, V. (2006): Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 2, 77-101.
- Bratanić, M. (1993): Mikropedagogija: Interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja. Zagreb: Školska knjiga.
- Brinker, R. P., Seifer, R., i Smeroff, A. J. (1994): Relations among maternal stress, cognitive development, and early intervention in middle and low SEC infants with developmental disabilities. *American journal on Mental Retardation*, 98, 463-480.
- Bystrom, K.M. i Persson, C.A. (2015): The meaning of companion animals for children and adolescents with autism: The parents' perspective. *Antozoos*, 2, 2.
- Chandler, C. (2005): *Animal Assisted Therapy in Counseling*. New York: Routledge.
- Dimitrijević, I. (2009): Animal-assisted therapy – a new trend in the treatment of children and adults, *Psychiatria Danubina*, 21,2, 236-241.
- Friedmann, E. i Thomas, S. (1985): Health Benefits of Pets for Families. *Marriage & Family Review*, 8, 3, 191-203.
- Kobešćak, S., Selaković, T. i Katalenić, L. (2013): Poticanje dječjeg razvoja uz terapijskog psa. *Glasnik saveza udruga cerebralne i dječje paralize*. Zagreb: Heroina, 15-21.
- Krizmanić, M. (2016): *O životinjama i njihovim ljudima*. Zagreb: VBZ.
- Kruger, K., Trachtenberg, S. i Serpell, J. (2004): Can animals help humans heal? Animal assisted interventions in adolescent mental health. Fine, H.A., *Handbook on animal assisted Therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (2nd edn). San Diego, CA: Academic Press.
- Langford C.P.H., Bowsher J., Maloney J.P. i Lillis P.P. (1997): Social support: a conceptual analysis. *Journal od advanced nursing*, 25, 95-100.
- McNicholas, J.M., Collis i G.M. (2006): *Animals as social supports: insights for understanding animal-assisted therapy*. San Diego: Elsevier.
- Melson, G.F. (2003): Child Development and the Human-Companion Animal Bond. *American Behavioral Scientist*, 47, 1, 31-39.
- Milas, G. (2005): *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Milić Babić, M. (2009): Nasilje i osobe s invaliditetom. *Ljetopis socijalnog rada* 16, 3, 595-614.
- Milić Babić, M. (2012): Obiteljska kohezivnost u obiteljima djece s teškoćama u razvoju. *Nova prisutnost*, 10, 2, 207-224.
- Norris, P.A., Shinew, K.J., Chick, G. i Beck, A.M. (1999.): Retirement, life satisfaction, and leisure services: the pet connection. *Journal of Park and Recreation Administration*, 17, 65-83.
- O'Haire, M. (2010.): Companion animals and human health: Benefits, challenges, and the road ahead. *Journal of Veterinary Behavior*, 5, 226-234.
- Pećnik N. i Raboteg Šarić, (2005.): Neformalna i formalna podrška jednoroditeljskim i dvoroditeljskim obiteljima. *Revija za Socijalnu Politiku*, 12, 1, 1-21.
- Petrinović, L. (2014.): Sport osoba s invaliditetom. U 23. ljetna škola kineziologa Republike Hrvatske Kineziološke aktivnosti i sadržaji za djecu, učenike i mladež s teškoćama u razvoju i ponašanju te za osobe s invaliditetom (str. 47 - 56). Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.

- Serpell, J. (1991.): Beneficial effects of pet ownership on some aspects of human health and behaviour. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 84, 717-720.
- Stephen, G. P. , Underwood, L. G. , Schloss, J. P. i Hurlbut, W.B. (2002): *Altruism and altruistic love- science, philosophy and religion in dialogue*. New York: Oxford University Press.
- VanFleet, R., Faa-Thompson, T. (2010): The case for using animal assisted therapy. *British journal of play therapy*, 6, 4-18.
- Vejmelka, L. (2012): *Okolinske i osobne odrednice nasilja među djecom u dječjim domovima*. Doktorska disertacija. Studijski centar socijalnog rada, Sveučilište u Zagrebu.
- Web stranica Centra za rehabilitaciju Silver. Posjećeno 11.10.2016. www.czrs.hr .
- Web stranica APA. Posjećeno 15.10.2016. <http://www.apa.org/helpcenter/emotional-support.aspx>
- Zakon o kretanju slijepe osobe uz pomoć psa vodiča: Narodne novine, br. 131/98

SUPPORTING FAMILIES OF CHILDREN WITH DEVELOPMENTAL DISABILITIES: EXPERIENCES WITH THERAPY DOGS

***Abstract:** Therapy dogs, which play a central role in animal-assisted therapy, are trained to support daily activities and promote development of children and young people with disabilities. This qualitative study involved semi-structured interviews in September 2016 with seven parents of children with disabilities who use therapy dogs. The interview, which was designed specifically for the purposes of this study, collected data on the types of social support and assistance that the therapy dogs provided, as well as the challenges that the use of such dogs presented. Thematic analysis of the interviews showed that therapy dogs provide instrumental and emotional social support as well as other types of assistance to families, and that the greatest challenges to using such dogs are taking care of them and dealing with lack of information about therapy dogs among users and the general public.*

***Key words:** therapy dogs, family, social support, animal-assisted therapy, challenges*